

FELSEFE DÜNYASI

2021/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 74

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Muhammed Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Dr. Nihat Durmaz (Bartın Üniversitesi)

Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)

Dil Editörleri/Language Editors

Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)

Abdüssamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Hatice Keskin (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 100,00 TL

Basım Tarihi : Aralık 2021, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 231 54 40

<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA

Tel: 0(312) 229 99 28

BİLİNCİN ZOR PROBLEMİ

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 74, Kış 2021, ss. 136-167.

Geliş Tarihi: 11.10.2021 | Kabul Tarihi: 11.12.2021

Aslı ÜNER KAYA*

“Bilinç nedir?” sorusu cevaplamaı kolay bir soru gibi görülür ama aslında hiç de kolay değildir. Bilinç, felsefecilerin ve bilim insanlarının ele aldığı hem en açık hem de en zor şeydir. Açıktır çünkü bilinçli deneyimlerimizi doğrudan ve kesin olarak biliyoruz. Zordur çünkü bilinci dünyanın geri kalanıyla nasıl ilişkilendireceğimizi bilmiyoruz. Zorluk, bilincin fenomenal doğasından kaynaklanır. Üzerinde uzlaşılan ortak bir tanım olmasa da bilinçten bahsederken genellikle fenomenal deneyimlere gönderme yapılır. Bilinçli olmak fenomenal deneyimlere sahip olmak anlamına gelir. *Fenomenal bilinç* kavramı literatüre Ned Block (1995) tarafından kazandırılmıştır ve bilinçli durumların öznelliğine gönderme yapar. Felsefeciler öznel ve niteliksel bilinci bilimsel dünya görüşü içine yerleştirip yerleştiremeyecekleri konusunda fikir ayrılığı içindedir. Bilim insanları ise bilinç gibi karmaşık bir şeyin beynimizden nasıl ortaya çıktığını açıklamayı zamanımızın en önemli bilimsel zorluğu olarak görür. Bilinç, bilim açısından tam bir sürprizdir çünkü doğa yasalarından türetilemez. Bilgisine bu kadar açık ve doğrudan eriştiğimiz bilinç hakkında hem bilim insanlarını hem de felsefecileri bu denli uğraştıran problem tam olarak nedir? Bu soru, makale boyunca üzerinde durulacak temel sorudur. Konuyla ilgili zorluğu ortaya koyduktan sonra zihin felsefesindeki çözüm önerileri serimlenmeye ve değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bilinç sınırları net olarak çizilemeyen bir kavramdır ve birçok fenomeni kapsar. Bu fenomenlerin neredeyse hepsi felsefeciler ve bilim adamları tara-

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölüm, ORCID 0000-0002-0756-0970, e-mail: asliuner@hotmail.com

findan açıklanmaya çalışılıyor. Fakat bunlardan bazılarını açıklamak görece kolayken bazılarını açıklamak zordur. David Chalmers 1994'te Tucson'da bir konferansta¹ yaptığı konuşmanın başında bilinç ile ilgili zor problemi yine bilinçle ilgili olan kolay problemlerden ayırdı. Hiç şüphesiz yaptığı ayırım asıl meseleyi netleştirmek adına alan için faydalı olmuştur. Kolay ve zor göreceli kavramlardır ve bu ayırımın temelinde açıklanmak istenen fenomenin deneysel çalışmalara elverişli olup olmaması yatar.

Chalmers kolay problemlerin ilgili olduğu konuları şöyle özetler:

- Çevresel uyarınları ayırt etme, kategorize etme ve onlara tepki verme yeteneği
- Bilginin bilişsel sistem tarafından birleştirilmesi/bütünleştirilmesi
- Zihinsel durumların rapor edilebilirliği
- Bir sistemin kendi iç durumlarına erişme yeteneği
- Dikkat odağı
- Davranışın kasıtlı kontrolü
- Uyanıklık ve uyku arasındaki fark (1995: 200).

Beyinde gerçekleşen algı, öğrenme, dikkat, hafıza, odaklanma gibi süreçler bilinç kavramıyla yakından ilgilidir ve bilimsel olarak açıklanıp açıklanamayacağıyla ilgili ciddi bir tartışma yoktur. Chalmers'a göre kolay problemler önemsiz değil aksine psikoloji ve biyolojideki birçok sorun gibi zorlayıcıdır: "Bir insan duyuşsal uyarınları nasıl ayırt edebilir ve onlara nasıl uygun tepkiler verebilir? Beyin, farklı kaynaklardan gelen bilgileri nasıl birleştirir ve bu bilgileri davranışın kontrolü için nasıl kullanır? Kişiler kendi iç durumlarını nasıl ifade edebilirler?" (Chalmers, 1995a: 81). Chalmers'ın kolay problemlere dahil ettiği bu soruların cevaplarını nöral ve bilişsel mekanizmalar yardımıyla belirli düzeyde biliyoruz. Kolay problemler henüz tam anlamıyla çözülememiş olsa da ilkece nasıl çözüleceğini bildiğimiz problemlerdir. Fakat bilinçle ilgili asıl gizem zor problemde yatar.

Chalmers'ın zor problemi bütünüyle yeni değildir geleneksel zihin beden probleminin bir parçasıdır. Zihin beden problemi birbirinden farklı ama birbiriyle ilişkili iki soruyu içerir: İlki, J. Kim'in ifadesiyle, "tamamen fizik yalarına göre hareket eden ve maddi parçacıklardan oluşan fiziksel dünyada bilinç gibi bir şey nasıl mümkündür?" (Kim, 2005: 7). İkincisi; "zihnin, fizik-

1 "Associaton for the Scientific Study of Consciousness" isimli konferans 1994 yılında bilişsel bilim, nörobilim ve felsefe gibi alanlarda bilinçle ilgili yapılan çalışmalara destek vermek üzere kurulmuş bir organizasyon tarafından düzenlenen bir konferanstır.

sel dünyada nedensel olarak etkili olması nasıl mümkündür?” (Kim, 2005: 7). Chalmers’ın zor problemi ilk soruyla ilgilidir. Zor problem -aynı isimle olmasa da- Nagel (1974) tarafından açıkça belirtilmiş, Levine (1983) ileri bir analizini yapmış, Block ise (1995) problemi detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu noktada asıl probleme odaklanılsa da makalenin ilerleyen bölümlerinde her birine ayrı ayrı değinilecektir.

Zor problem deneyim ile ilgilidir. Buna göre “bir şeyi düşündüğümüzde ya da algıladığımızda, bir takım bilgi işleme süreçlerinin yanı sıra öznel bir duruma da sahip oluruz.” (Chalmers, 1995: 201). Bu öznel durumların her birine “deneyim” adı verilir. Bilinçli olmak öznel ve niteliksel bir deneyime sahip olmak anlamına gelir. Chalmers’a göre kolay probleme verilen cevaplar deneyimle ilgili hiçbir şey söylemez. Örneğin görmenin beynin hangi bölgesinde ve nasıl gerçekleştiğini nöral ve bilişsel mekanizmalar yardımıyla açıklayabiliriz fakat bu açıklama kırmızı görme deneyimi hakkında bilgi vermez. Deneyimin öznel ve niteliksel özelliği filozoflar tarafından *qualia* (nitelceler) olarak adlandırılmıştır. Deneyimlendiği haliyle bardağın kırmızılığı ve kahvenin kokusu birer *quale*’dir (nitelce). Kahvenin size de tıpkı bana koktuğu gibi koktuğunu ya da kırmızı deneyimimizin aynı olup olmadığını bilmiyoruz. *Qualia* terimi çağdaş anlamda ilk defa 1929 yılında C. I. Lewis tarafından ortaya atılan duyu-veri teorisinde (*sense-datum theory*) geçer. Lewis bu terimi duyu verilerinin kendilerine has özelliklerini belirtmek için kullanmıştı. Günümüzde ise terim daha genel olarak her türden deneyimin öznel yönüne işaret eder. *Qualia* meselesi bilinçle ilgili tartışmaların merkezindedir ve zor problem literatürde *qualia* problemi olarak da geçmektedir.

Zor problem en genel biçimiyle öznel deneyimlerin nesnel fiziksel dünyada nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir. Deneyimlerimiz bir takım fiziksel (nöral) olaylarla birlikte ortaya çıkarlar. Nesnel fiziksel süreçlerle birlikte ortaya çıkan fakat fiziksel olarak ifade edilemeyen deneyimin ontolojik statüsünün ne olduğu hakkında tam bir açıklamamız yoktur. Chalmers’ın ifadesiyle;

“Deneyimin fiziksel bir temelden kaynaklandığı genel olarak kabul edilir, ancak deneyimin neden ve nasıl ortaya çıktığına dair tam bir açıklamaya sahip değiliz. Fiziksel süreçler neden zengin bir içsel hayata neden oluyor? ... Eğer herhangi bir sorun bilinç sorunu olarak nitelendirilecekse, o sorun bu olmalıdır.” (1995: 212).

Nesnel olarak açıklanabilen olaylara öznel deneyimin nasıl eşlik ettiği meselesi Arthur Schopenhauer’in (1974) literatüre kazandırdığı ünlü

ifadesiyle “dünya düğümü” (*Weltknoten* ya da *world-knot*) olarak da bilinir. Nöronların ya da aralarındaki etkileşimin bilinçli durumların oluşumunda etkili olduğunu biliyoruz fakat nöron topluluklarının bunu nasıl ve neden yaptığını ilgili henüz bir açıklamamız yok. Bu da şunu gösterir ki bilincin fiziksel açıklaması tamamlanmamıştır. Levine’nin (1983) tabiriyle, fiziksel dünya ile bilinç arasında bir tür açıklama boşluğu (*explanatory gap*) vardır ve bu boşluğu kapatmaya çalışmanın zorluğu bilinçle ilgili problemin ta kendisidir.

Chalmers (1995a: 81-82) kolay ve zor problem arasında yaptığı ayrımı netleştirmek adına Frank Jackson’ın “Mary’nin Odası” ismiyle bilinen bilgi argümanına başvurur. Bu argüman bir düşünce deneyine dayanır. Jackson, *Epiphenomenal Qualia* (1982) isimli makalesinde mantıksal olarak olanaklı bir senaryo dahilinde görme yetisi ve görsel algı konusunda uzmanlaşmış bir bilim insanı olan Mary’i felsefe dünyasına tanıtır. Senaryoya göre Mary tamamen siyah beyaz bir odada yaşamış ve eğitim görmüştür. Buna rağmen insanların çeşitli renkteki nesnelere gördüğünde beyinlerinde neler olup bittiğiyle ilgili bilimsel bilgiye eksiksiz bir şekilde sahiptir. Renkler ve görsel algıyla ilgili sahip olduğu tüm bilgiyi okuduğu kitaplardan ve makalelerden edinmiştir. Renkli herhangi bir nesneye doğrudan erişimi bulunmayan Mary’nin dış dünya ile tek bağlantısı çalışmalarını yürüttüğü siyah beyaz ekranı olan bir bilgisayardır. Bir gün Mary yaşadığı siyah beyaz odadan serbest bırakılır. Dışarıya adım attığında ilk defa olgun, kırmızı bir domates görür. Jackson’ın üzerinde durduğu soru şudur: Bu durumda Mary sahip olduğu bilimsel bilgilerden farklı, yeni bir şey öğrendi mi? Jackson’a göre Mary renk deneyiminin fizyolojisi ve psikolojisiyle ilgili bilgilerin tamamına sahip olsa da kırmızı rengini deneyimlemenin *nasıl bir his* (what it is like) olduğunu öğrenmiştir. Kırmızıyı deneyimlemek niteliksel bir bilinç durumunda olmak demektir. O halde, kırmızı görme deneyiminin bilgisi yalnızca o deneyimi yaşadığımızda erişebileceğimiz bir bilgidir. Yaşadığı deneyim ile Mary sahip olduğu bütün fiziksel bilginin yanısıra, deneyim ile ilgili fiziksel olmayan bir niteliğin bilgisine erişmiş olur. Chalmers, yaptığı ayrımı paralel olarak, Mary’nin kolay problemlerin cevaplarını bildiğini söyler. Örneğin Mary her rengin ışık spektrumunda karşılık geldiği dalga boyunu, beyin görsel uyarınları nasıl ayırt ettiğini ve sözlü bildirimleri nasıl ürettiğini bilir. Mary’nin bilmediği şey kırmızı rengi deneyimlemenin nasıl bir his olduğudur. Chalmers’a göre yalnızca beyinde meydana gelen fiziksel süreçlere dayanan hiçbir açıklama bilincin varlığını açıklamaya yetmez. Bilincin zor problemi, beyinde meydana gelen fiziksel süreçlere öznel deneyi-

min nasıl ve neden eşlik ettiğini açıklamakla ilgilidir ve kolay problemlere verilen yanıtlar zor problem hakkında hiçbir şey söylemez.

Daha önce belirtildiği üzere, Nagel (1974) bilinçle ilgili meseleye Chalmers'tan daha önce işaret etmiştir. Nagel'e göre bir organizmanın bilinçli bir deneyim yaşaması, o organizma olmaya benzer bir durumun mevcut olması anlamına gelir. Bu, deneyimin bilimsel olarak ifade edilemeyen öznel niteliğidir. Bilinç derken kastettiğimiz aslında özneliktir ve asıl sorun bilinçli zihinsel durumların özneliğinin açıklanmasıyla ilgilidir. Nagel, "What It Is Like To Be a Bat" (1974) isimli makalesinde bir yarasanın beyin mekanizmasını, fizyolojisini, evrimsel tarihini bilsek bile, yarasaların karanlıkta çıkardığı seslerle yönünü bulmalarının nasıl bir his olduğunu keşfedemeyeceğimizi söyler. Eş deyişle, yarasalar hakkında edindiğimiz nesnel bilgiler yarasa olmanın bir yarasa için nasıl bir his olduğu hakkında bir şey söylemez. Bu durumu daha net açıklamak için ilk kez 1909 yılında biyolog ve fizyolog Jakob von Uexküll tarafından kullanılan bir kavrama başvurmak açıklayıcı olacaktır; "umwelt". Uexküll'e göre hayvanlar türlerine özgü anatomik, fizyolojik ve davranışsal özelliklerden oluşan öznel algı ve eylem alanı içinde yaşarlar. Gerçek dünya ile canlıdan canlıya değişen fenomenal dünya arasında bir ayrım yapan Uexküll, fenomenal dünyayı *umwelt* olarak isimlendirir. Bir yarasa ya da bir insan kendi yaşamlarını sürdürebilmek için elverişli özelliklere sahiptir. Örneğin yarasalar yüksek frekanslı sesler çıkararak cisimlerin uzaklık, şekil, büyüklük ve hareket gibi bazı özelliklerini algılar. Yarasaların bu özelliği insanların sahip olduğu herhangi bir duyuya işleyiş açısından benzer değildir çünkü yarasalar bizden oldukça farklı bir hareket çeşitliliğine ve algısal donanıma sahiptir. Yarasaların bir *umwelt*'i vardır, insanların da bir *umwelt*'i vardır ve bunlar birbirinden farklıdır. Nagel'e göre problem yalnızca farklı türden canlılarla sınırlı değildir, bir insan ve diğeri arasında da söz konusudur. İnsanlar bilinçli bir deneyim yaşadığı sırada bir bakış açısına sahip olur. Başka birinin deneyimini onun bakış açısı olmadan kavrayamayız. Deneyimle ilgili olgular yalnızca tek bir bakış açısından anlaşılabilir niteliktedir. Nagel'in üzerinde durduğu öznel deneyimin nesnel bakış açısıyla kavranıp kavranamayacağı meselesi Chalmers'ın daha sonra adını koyacağı bilincin zor problemidir. Anlaşılacağı üzere Nagel problemi belirtmekten daha fazlasını yapar ve bu problemin bir çözümünün olmadığını da iddia eder. Bu hususa ileride tekrar değinilecektir.

Ned Block "On a Confusion About a Function of Consciousness" adlı makalesinde bilinç kavramının birden fazla şeye karşılık geldiğini (*hybrid* veya *mongrel*) iddia ederek iki farklı bilinç türü arasında ayrım yapar; fenomenal bilinç ve erişim bilinci (1995: 227). Bu ayrım bilincin fenomenal özelliklerle

rinin onun bilişsel ve işlevsel özelliklerinden farklı olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Erişim bilinci, temsil ve davranışın kontrolü ile ilgili görevleri kapsar. Block'un erişim bilinci, Chalmers'ın kolay problemlerine karşılık gelirken fenomenal bilinç Nagel'in üzerinde durduğu öznellik konusunu içerir ve zor problemin özüdür. Block öznel deneyimi fenomenal bilinç kavramıyla açıklar ve fenomenal bilincin bilimsel açıklamasıyla ilgili çok az şey bildiğimizi söyler. Block'a göre de zor problem nesnel bir dünyanın fenomenal yaşantıları nasıl açığa çıkardığını açıklamaktaki güçlüktür.

Chalmers'ın uzun zamandan beri bilinen bir problemi tekrar ettiği açıktır. Onun açıklamasının güçlü bir etki yaratmasının sebebi fenomenal deneyimlerin 20. yüzyılın büyük bir kısmında davranışçı ekol tarafından yok sayılmasıdır (Hameroff, 2006: 116). Davranışçılara göre (Hempel, 1949; Ryle, 1949) zihin durumlarına ilişkin ifadeler, nasıl davrandığımız veya nasıl davranmaya yatkın olduğumuz üzerinden analiz edilebilir. Zihin durumlarıyla ilgili ifadeler davranış üzerinden analiz edildiğinde zihin durumları basitçe davranışa indirgenmiş olur. Baş ağrısı gibi bir deneyim üzerinden bu durum daha açık hale getirilebilir. Davranışçılara göre, baş ağrısına sahip oluruz, başımızı tutarak "başım ağrıyor" türünden bir ifadeye bulunmamızdan ya da bu tür davranışları sergilemeye yatkın olmamızdan ibarettir. Fakat baş ağrısının, onu diğer bilinçli deneyimlerden ayıran niteliksel bir özelliği vardır. Nagel'in ifadesiyle, baş ağrısına sahip olmaya benzer bir durum vardır ve baş ağrısını bilinçli bir deneyim yapan şey de bu öznel "bir şey gibi olmaklık"tır. Fakat davranışçılar deneyimin bu özelliğini, yani öznel yanını, dışarıda bırakarak herkes tarafından gözlemlenebilen davranışa odaklanırlar. Chalmers 1994'te yaptığı konuşmasında deneyimin -davranışçılar tarafından görmezden gelinen- öznel karakterinin altını çizerek "fiziksel sistemler fenomenal deneyimleri nasıl ve neden ortaya çıkarır?" sorusunu belirginleştirmiş ve bilinçle ilgili tartışmaların merkezine yerleştirmiştir. Bu yüzden bilincin zor problemi denildiğinde akla gelen ilk kişi odur. Problem henüz çözülmemiş olsa da hem bilim adamları hem de felsefeciler çözüm için önemli oranda mesai harcamaktadırlar.

Filozoflar bilinç ile ilgili problemi bilim adamlarından çok daha önce ele almıştır. Bu konuda Descartes bir dönüm noktası olarak kabul edebilir. Düşünür, fenomenal deneyimlerin fiziksel özellikleri olmamasına rağmen, fiziksel süreçleri nedensel olarak etkileyebileceğini iddia etmiştir. Descartes'e göre zihinsel ve fiziksel durumlar arasındaki etkileşim beyindeki epifiz bezinde gerçekleşiyordu. Oysa epifiz bezi beyin fiziksel bir parçasıydı ve sunduğu açıklama hiçbir fiziksel niteliği bulunmayan zihnin beden ile nasıl etkileşime geçeceği sorununa bir çözüm niteliğinde değildi. Descar-

tes'in hiç kimseyi tatmin etmeyen başarısız açıklaması Leibniz, Spinoza, Malebranche gibi birçok filozofun felsefelerinin başlangıç noktası olurken aynı zamanda bilinç problemini de felsefenin gündemine yerleştirmiştir. Bu yüzden Descartes öncesi filozoflar bilinç konusunu nadiren ele alırken, Descartes sonrası filozoflar bu konuya nadiren ilgisiz kalmıştır (Sayan, 2004: 575-576). Felsefe tarihine baktığımızda bilinçle ilgili birçok teori görmek mümkün. Bu teoriler farklı gruplar altında sınıflandırılabilir. Çalışmamızda bu teoriler zor probleme verdikleri cevaplar göz önünde bulundurularak dört grupta sınıflandırılmıştır:

1. **Elemeci teoriler:** Hem fenomenal deneyimleri hem de zor problemi reddederek fenomenal bilinç kavramının bilimsel dünya görüşünden elimine edilmesi gerektiğini iddia ederler.
2. **Gizemciler:** Fenomenal deneyimleri ve bununla bağlantılı olarak zor problemi kabul ederek problemin çözümsüz olduğunu iddia ederler.
3. **Güçlü indirgemeci teoriler:** Fenomenal deneyimleri nesnel beyin süreçlerine indirgeyerek bilinçle ilgili zor bir problemin olmadığını göstermeye çalışırlar.
4. **Zayıf indirgemeci teoriler:** Fenomenal deneyimleri ve zor problemi kabul ederek fiziksel zeminden kopmadan farklı yollarla çözüm bulmaya çalışırlar.

Elemeci Teoriler

Elemeci teori savunucularına göre (Dennett, 1978; Paul ve Patricia Churchland, 1981) bilincin zor problemi yoktur. Hatırlayacağınız üzere zor problem fiziksel sistemlerin fenomenal deneyimleri nasıl ortaya çıkardığıyla ilgilidir. Bu grupta yer alan isimler ilk olarak filozofların deneyimi ya da *qualia*'yı tanımlama biçimine karşı çıkar. *Ontolojik açıdan basit* şeyler olarak tanımlanan fenomenal deneyim ya da *qualia* bir yanılısamadan ibarettir çünkü dünyada bunlara karşılık gelen herhangi bir şey yoktur. *Qualia*, beyin süreçleriyle bağlantısı olmayan ve dile dökülemeyen özler olarak tanımlandığında meselenin gizemli bir hal alması kaçınılmaz olur. Bilinç fenomenal deneyimle eşdeğer değildir. Bilinç kavramının bu şekilde tanımlanması filozofların kurgusudur ve bilincin sağduyuya dayalı tanımı son derece yanlıştır. Fenomenal bilinç bilimden tasfiye edilmelidir ve yerine nörobiyolojik kavramlar koyulmalıdır (Revonsuo 2010, s.19). Filojiston maddesi yanma olayının açıklanmasında nasıl kullanışsız hale geldiyse, fenomenal bilinç de deneysel bilimler, özellikle nörobiyoloji, ilerledikçe kullanışsız hale gelecektir.

Dennett, *Consciousness Explained* (1991) adlı kitabında bilinçle ilgili pozitif bir teori öne sürerken aynı zamanda zihin felsefesinde ana akım olarak gördüğü ve kendi deyimiyile Kartezyen Tiyatro'ya bağlı kalan bilinç görüşlerini de eleştirmiştir. Dennett kitabına bilinç konusunda sahip olduğumuz yanlış sezgileri göstererek başlar. Ona göre görüntüler, sesler, dokunuşlar, düşünceler, sevinçler ya da üzüntülerden oluşan bilinçli yaşamımız kendini bize bir "bilinç akışı" içinde hissettirir. Bilinç akışı dediğimiz şeye üç özellik atfederiz:

- Bu akışa dâhil olan deneyimlerimizin kendini bize ekran ya da sahne benzeri bir yerden sunduğuna inanırız. Burası Dennett'in "Kartezyen Tiyatro" dediği yerdir.
- Duyusal girdilerin bir sonucu olarak, beynin bir bölgesinde bilinçli deneyimlerimizin olduğu bir başlangıç ve bitiş zamanının olduğunu düşünürüz.
- Beynimizin içinde bu tiyatroyu izleyen bir "ben" varmış hissine kapılırız.

Dennett bilinç akışına sahip olduğumuz fikrini değil ama ona atfettiğimiz üç özelliği reddeder. Diğer bir deyişle, Descartes ve onu takip eden filozofların bilinci beynin içinde bir yere konumlandırmasına ve öznel deneyimlerin o yerde belirli bir zamanda ortaya çıktığını düşünmelerine karşı çıkar. Ona göre beynin anatomisinde böyle bir yer olduğunu destekleyen, psikoloji ya da nörobilimden elde edilen bilimsel bir veri yoktur. Dolayısıyla Kartezyen Tiyatro fikri ve onun dayandığı temeller geleneksel bir yanılgıdan ibarettir (Dennett, 1991: 104-111). Eleştirilerinin hedefinde, kartezyen dualizmi memnuniyetle reddetmelerine rağmen bu sezgiye bağlı kalan materyalist görüşler vardır ve bu görüşlerin tamamını Dennett "Kartezyen Materyalizm" olarak isimlendirir.

Kitabının diğer yarısında Dennett kendi bilinç teorisini tanıtır. Ona göre zamanda herhangi bir noktada, beyin, aynı anda gerçekleşen ve birbiriyle paralel olan bilgi işleme akışlarına sahiptir (Dennett, 1991: 111). Bu bilgi akışları her an duyduğumuz, gördüğümüz ya da düşündüğümüz şeylerden oluşan çoklu taslaklar meydana getirir tıpkı yayınlanmaya hazırlanan bir makalenin sonradan gelen düzeltmelerle birlikte birbirinden ayrı taslaklarının bulunması gibi. Bu yüzden Dennett kuramını "çoklu taslaklar kuramı" olarak adlandırır. Bu taslaklar her yeni gelen bilgi ışığında yeniden düzenlenir. Beyinde erişim yarışını kazanarak çıktı sistemine ulaşmayı başaran taslaklar davranış oluşumunda doğrudan etkili olurken, bazıları sonradan hatırlanmak üzere belleğe yerleşir, çoğu da Dennett'in tabiriyle ileri etkileri

olmadan solarlar. Davranış oluşturma sürecinde bu taslakların hepsi ya da bir kısmı bir araya gelebilir; ancak, bir “ben” tarafından izlenmek üzere beyinde tek bir merkeze gönderilmez; zaten beyinde bilincin oluşmasında etkili olan komuta merkezi gibi işleyen özel bir yer de yoktur. Dennett’a göre bilinç dediğimiz şey çıktı sistemine ulaşmayı başaran ve davranışı yönlendiren bilgi içeriğinden başka bir şey değildir.

Dennett tüm bilimlerin nesnel üçüncü şahıs bakış açısıyla yapıldığını, bilincin de bunun dışında olmadığını belirtir (1991: 71). Fakat bilinç üzerine kafa yoran düşünürler genellikle kusurlu bir yöntemi takip ettikleri için bilince dair bilimsel bir teori oluşturmanın önünü tıkamışlardır. Kusurlu yöntemden kastettiği bilinçli deneyimlerimizin içebakış yoluyla incelendiği ve Descartesçi birinci şahıs bakış açısına bağlı olan otofenomenolojidir. Dennett’a göre;

“Bilimsel dünyada çalışan biri ‘şöyle şöyle koşullarda içebakış yaptım ve düşündüğüm şeyler de bunlardı’ diye bir makale yayınlamayı aklına getirmez. Bir fenomen keşfettiğini düşünüyorsan, bilimsel yöntemlerle yani üçüncü şahıs bakış açısıyla sınarsın.” (2017: 109)

Bu amaç doğrultusunda Dennett bilimsel dünya görüşümüzle paralel olarak bilincin nesnel üçüncü şahıs bakış açısıyla ele alınabilmesi için *heterofenomenoloji* olarak adlandırdığı bir yöntem önerir. Kendi ifadesiye;

Eğer otofenomenoloji taraftarıysan, içebakışçıysan, birinci şahıs bakış açısını benimsiyorsan; yanlış anlamaya mahkumsun, hepsi bu. Bilincin sahip olmadığı özelliklere sahip olduğunu sanarak aslında kendini kandırıyorsun. Bilincin fenomenolojisini tarafsız bir şekilde sınıflandıracak bir yöntemin özelliklerini saptayıp ondan sonra işe koyulmak, açıklamaya böyle başlamak lazım. Böylece bilinci açıklamış olursun. ... Heterofenomenoloji açıklanması gereken şeylerin bilimsel kataloğudur. (2017: 108).

Heterofenomenolojik yöntem bilinçli deneyimlerin rapor edildiği sözel verileri toplayarak bunları üçüncü şahıs bakış açısıyla incelemeye veya sınamaya tabi tutmaktır. Diğer bir deyişle, bilinçli durumumuza ait veriler heterofenomenolojik dünyanın nesneleriyle yani beyinde gerçekleşen fiziksel süreçlerle ilişkilendirilmelidir (1991: 407). Ancak bu yolla bilimin gerektirdiği nesnellik ölçütü sağlanabilir ve bilinçle ilgili bilimsel bir kuram oluşturulabilir.

Dennett bazı şeylerin bize *qualia* gibi görüldüğünü kabul eder. Fakat bu gerçekte meydana gelen süreçle ilgili sahip olduğumuz bir yanılgıdan

ötürüdür. Dennett'a göre insanlar duyuşsal verilerden oluşan sinyal girdilerine ve davranışsal eğilimlere sahiptir. Bu türden girdi ve çıktıları arasında ise farklı deneyimlerimizi örneğın kırmızıyı yeşilden ayırmayı sağlayan ve farklı davranışsal tepkilere yol ačan 'ayırt edici durumlar' yer alır. Bu, tıpkı bir robotun farklı girdileri birbirinden ayırmasını sağlayan bir mekanizmaya sahip olması gibidir. Nasıl ki robotlar öznel durumlara ya da *quali*aya sahip değilse insanlar için de durum farklı değildir (1991: 374-375). Bütün mesele uyaran girdilere, ayırt edici durumlara ve davranışsal eğilimlere sahip olmamızdan ibarettir. Dennett'a göre bizler fenomenal ve niteliksel özelliklere sahip olmayan bilgi-işleme sistemlerinden başka bir Őey değiliz (1991: 210). Kendini bir işlevselci olarak tanımlayan Dennett (1991: 31) bilincin bir tür bilgi işleme sistemi olduğunu söyler. Beyinlerimiz bir tür bilgisayar, bilinç ise belirli türden bir yazılımdır. Karmaşık davranışlar sergileyen makineler de bilinç sahibidir. Nitelikler, qualia ve öznel deneyimler bir yanılısamadır ve bilimden elenmesi gerekir. Diėer bir deyişle, beynin içinde sahne benzeri bir yer ve bunu izleyen bir seyirci olmadığı gibi, fenomenal deneyimlerimize karşılık gelen bir gösteri de yoktur. Sonuç olarak, Dennett fenomenal deneyimlerin fiziksel dünyada nasıl oluştuğunu ačíklamak yerine onları reddeder bu yüzden de zor problemin çözümine pozitif bir katkı sağladığı söylenemez.

Paul ve Patricia Churchland elemeci materyalizm olarak bilinen görüşün en ünlü temsilcileridir. Elemeci materyalizme göre her insanın öznel psikolojik gerçekliğe sahip olduğu fikri halk psikolojisi kuramına olan inancın bir parçasıdır (Revonsuo, 2010: 19) ve "halk psikolojisi, kişinin zihin içeriğiyle davranışları arasındaki bağlantıların sağduyulu yasalarıdır ve bizler çoğunlukla bunu bir davranış ačíklatmasında ve öngörüsünde kullanırız." (Katz, 2019: 202). Fakat halk psikolojisine ait zihin kuramı bilimsel bir kuram değildir. Fizik ve biyolojide halk kuramlarının büyük ölçüde hatalı olduğu ortaya çıkmış ve bu alanlarda gerçek bilimsel kuramlara ulaşıldığında halk kuramları terkedilmiştir. Gelecekte beynin nasıl çalıştığı ve davranışımızı nasıl yönlendirdiği ortaya çıkacaktır. Fakat bu hikâyede fenomenal bilinç yer almayacaktır.

Patricia Churchland, hangi problemlerin gerçekten zor olduğuna önceden karar veremeyeceğimizi söyler ve bilincin zor problemini "kandırma-ca problem" (*hornswoggle problem*) olarak adlandırır. Aynı isimle yayınladığı makalesinde Pat. Churchland (1996), kolay problemleri ačíklasak bile bilincin hala bir gizem olarak kalacağı fikrini reddeder. Ona göre Chalmers'ın hatası, dikkat, algı, hafıza vb. Őeyler ačíklansa bile "bilincin kendisinin" hala dışarında kalacağına dair yanlış bir sezgiden kaynaklanır (Blackmore, 2018:

7). Pat. Churchland, dikkat ve kısa süreli hafıza gibi işlevlerin bilinçle ilgili önemli unsurlar olabileceğini araştıran bilinç teorilerinden (Crick, 1994; P. M. Churchland, 1995) örnekler verir. Literatürde geniş yer tutan bu çalışmalar göz önüne alındığında kolay problemlerin çözümünün zor problemin çözümüne bir katkı sağlamayacağı iddiası ona göre şüpheli hale gelmektedir. Pat. Churchland beyin süreçleri tam olarak anlaşıldığında bilinç ile ilgili sorunda ilerleme kaydedileceği varsayımının deneysel olduğunu ve zaman içinde yanlışlığının gösterilebileceğini de kabul eder. Fakat yanlışlığı ortaya çıksa bile bu bilinçle ilgili gerçeklerden dolayı olacaktır. “Zor sorun” ifadesindeki yanlışlık ise deneysel değil, yalnızca bir grup felsefeci tarafından yapılan keyfi tanımlamaya dayanır. Oysa bilinçle ilgili sorun anlambilimsel değil, ampirik bir sorundur.

Pat. Churchland’a göre zor sorunla ilgili hipotezin altında yatan temel motivasyon zihin felsefesinde sıkça rastladığımız düşünce deneyleridir (1996: 404). Pat. Churchland özellikle Chalmers’ın zombi argümanı üzerinde durur. Chalmers’a göre fiziksel olarak son molekülüne kadar bizimle tıpatıp aynı olan ancak fenomenal açıdan bilinçlilikten yoksun varlıklardan oluşan bir dünya tasavvur etmek mümkündür. Eğer fiziksel olarak bizimle aynı fakat bilinçsiz zombilerden oluşan bir dünya metafiziksel olarak olanaklıysa o halde bilinç fiziksel süreçlerden tamamen ayrı bir şey olmalıdır. Bu türden felsefi zombiler, fizikalizmi çürütmek ve bir tür dualizme kapı aralamak için kullanılan argümanlardır. Pat. Churchland’a göre zombilerle dolu bir dünyanın düşünülebilir olduğu doğrudur. Düşünce deneylerindeki senaryolar düşünülebilir olduğu için metafiziksel olarak mümkündür; oysa bir şeyin düşünülebilir olduğunu söylemek onun imkanını garanti etmez (Pat. Churchland, 1996: 404). Önemli olan bu senaryonun ampirik açıdan mümkün olup olmadığıdır. Churchland doğal seçim hakkında bildiklerimize dayanarak bu tür senaryoların mümkün görünmediğini söyler. Beynin işleyişi hakkında daha fazla şey öğrendikçe Chalmers’ın zombi argümanının etkisini yitireceğine inanır.

Paul Churchland’ın fenomenal bilinç kavramı ve bilincin zor problemiyle ilgili düşünceleri Pat. Churchland’a oldukça yakındır. Paul Churchland’a göre de psikolojik öğeleri içeren ve halk psikolojisi adını verdiğimiz genel geçer kavrayışımız yanlış bir teoriden ibarettir (1981: 67). Düşünce, inanç ve arzu gibi kavramlara karşılık gelen herhangi bir şey yoktur. Bu tür kavramlar yerini nörobilimin terminolojisine bırakacaktır. Bilim tarihinde kalorik sıvı, elen vital (hayati ruh), ışık ya da sesle ilgili çözüme ulaşmış birçok sorun gibi bilinç sorunu da yeterli veri elde edildiğinde çözüme kavuşabilecek türden bir sorundur. Kısaca ifade etmek gerekirse Paul Churchland da

bilince dair özel bir sorun olmadığını beyin hakkında yeterince şey bildiğimizde şu anda açıklayamadığımız şeylerin açıklanacağına inanır (2017: 71).

Elemeci pozisyon yalnızca felsefeciler (Revonsuo, 2010: 20) tarafından değil aynı zamanda bilincin nöral bağlantılarını bulmayı amaçlayan nörologlar (Edelman & Tononi, 2010: 20) tarafından da uç bir pozisyon olarak değerlendirilmiştir. Bu gruptaki isimlerin temel iddiası beynin işleyişi yeterince iyi anlaşıldığında fenomenal bilinç kavramının tıpkı filojistonun yanma olayının açıklanmasında ortadan kalktığı gibi ortadan kalkacağı yönündedir. Böylece bilinç sorunu öznel psikolojik gerçekliğimizin inkarıyla bertaraf edilmiş olacaktır. Böylesi bir anlayış bilinçle ilgili mevcut problemin çözümüne bir katkı sağlamadığı gibi fenomenal bilinci ve bununla bağlantılı olarak zor problemi de reddeder. Bu yüzden birçok felsefeci elemeci pozisyonu Danimarka prensinin bulunmadığı bir Hamlet gösterisi sunmakla suçlamıştır (Searle, 1997: 100; Chalmers, 2006: 37).

Gizemciler

Bu grupta yer alan isimler zor problemi kabul ederler fakat bu problemin bir çözümünün olmadığını iddia ederler. Zor problem mevcut bilimsel yöntemle çözülemez, muhtemelen hiçbir zaman da çözülemeyecektir. Bu görüşü savunan T. Nagel, C. McGinn ve D. Chalmers gibi isimler literatürde nitelik dualisti olarak sınıflandırılır. Nitelik dualizmine göre, fenomenal deneyimler beyinde gerçekleşse de beynin fiziksel olmayan özellikleridir. Örneğin bir ağrıya sahip olmak, bir şeyi düşünmek ya da bir şeyi arzulamak gibi bilinçli durumlar beynin fiziksel olmayan ve bilimsel olarak açıklanamayan nitelikleridir.

Daha önce de değinildiği gibi Nagel yarasaların veya bilinçli deneyime sahip canlıların deneyimleri hakkında bilimin muhtemelen hiçbir zaman fazla bir şey söyleyemeyeceğini iddia eder. Deneyimin özneliği bilimsel olarak kavranamaz ve ifade edilemez olduğu için bilincin zor problemi çözülemezdir. Nagel'in ifadesiyle, zihin beden problemini bu denli zor kılan şey bilinçtir (Nagel, 1974: 435). Bilincin özneliği fiziksel olarak açıklanamayacağı için ne zor problemin ne de zihin beden probleminin tam anlamıyla çözüme kavuşması mümkün görünmemektedir. McGinn de tıpkı Nagel gibi, yarasa olmanın nasıl bir his olduğunu anlama konusunda hiçbir umudun olmadığını savunur. Onun ifadesiyle;

Uzun zamandan beri zihin beden problemini çözmeye çalışıyoruz. Fakat problem en iyi çabalarımıza bile inatla direndi. Gizem devam ediyor. Bu gizemi çözemeyeceğimizi içtenlikle kabul etmenin zamanının geldiğini dü-

şünüyorum. Beyin suyunun, bilinç şarabına nasıl dönüştüğüyle ilgili hala hiçbir fikrimiz yok. (McGinn, 1989: 349).

Gizemci olarak anılan diğer bir isim David Chalmers'tır. Bilindiği üzere Chalmers felsefi ününü bilincin bilimsel olarak açıklanamayacağını söyleyerek kazanmıştır. Ona göre, bilim adamları ve felsefeciler ne kadar uğraşırsa uğraşsın nesnel fiziksel süreçlerle öznel deneyim hiçbir zaman uzlaşmayacak, zor problem çözülmeyecek açıklama boşluğu da kapanmayacaktır. Paul ve Pat. Churchland'a göre (2018: 77) bu tavır yenilgiyi baştan kabul etmektir. Alanla ilgili faydalı bir şey yapmak istiyorsak bilinç hakkında pozitif bir teori öne sürmemiz gerekir. Zor problemle ilgili karamsar tavrı bir yana, Chalmers "*The Conscious Mind*" (1996) adlı kitabında doğalcı naturalizm olarak bilinen ve konuyla ilgili pozitif görüşlerinin yer aldığı kendi bilinç teorisini tanıtır. Bu teoriye göre beyin süreçlerine dayalı hiçbir açıklama bilincin varlığını açıklamaya yetmez. Ona göre, bilinçle ilgili alternatif bir kuram oluştururken bilimde, özellikle fizikte, bazı şeylerin kendinden daha temel, daha basit şeyler vasıtasıyla açıklanamadığını da hesaba katılmalıdır. Örneğin fizikçiler uzay ve zamanı, uzay ve zamandan daha temel bir şey üzerinden açıklamaya çalışmaz. Yer çekimi ve ışık hızı için de aynı şey söylenebilir. Bunlar bilim adamları tarafından dünyanın herhangi bir şeye indirgenemeyen temel özellikleri olarak kabul edilir. Temel özelliklerin daha ileri açıklamaları yapılamaz. Fakat yine de uzay ve zamanın dünyadaki diğer şeylerle ilişkisini açıklayan temel yasalara ulaşılabilir. Chalmers'a göre bilinci, uzay, zaman, yer çekimi veya ışık hızı gibi dünyanın temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmelidir (1995: 83). Bu kabul elbette ki bilinçle ilgili bilimsel çalışmaların yapılamayacağı anlamına gelmez. Chalmers'a göre beyin süreçleriyle bilinçli durumlar arasında sıkı bir bağlantı vardır ve bilim insanlarının yapması gereken bu bağlantıyla ilgili detayları ortaya çıkarmaktır. Diğer bir deyişle bir bilinç kuramı bize bilincin nasıl ve neden ortaya çıktığıyla ilgili bir açıklama sağlamasa da *psikofiziksel* yasalar sayesinde bilincin dünyadaki diğer fenomenlerle nasıl ilişkili olduğunu açıklayabilir.

Dualizm her zaman cezbedicidir çünkü sezgilerimizle uyumludur fakat günümüzde çok az sayıda felsefeci ve bilim adamı dualizmin doğru olabileceğini düşünür (Blackmoore, 2018: 51). Bilimsel dünya görüşümüzle uyumlu olmadığı gerekçesiyle son yıllarda zihin felsefesinde rağbet görmüyor olsalar da dualist teorilerin en önemli özelliği öznel deneyimlere yaptıkları vurgu sayesinde bilincin zor problemini netleştirmeleridir. Fakat bu teoriler makul bir çözüm sunmaktan oldukça uzaktır. Hatta birçoğu zor problemin çözülemez olduğunu iddia eder. Bu sebeple de gizemci olarak kabul edi-

lirler. Fakat zihin felsefesinde dualist teorilerin terkedilmesinin bir sebebi daha vardır. Dualizm yalnızca bilinç problemi için değil aynı zamanda zihinsel durumların fiziksel dünyada nedensel etkililiğinin açıklanması olarak bilinen zihinsel nedensellik meselesi için de umutsuz bir görüştür. Dualistler bilinç için ayrı bir ontolojik alan oluştururlar, bu sebeple de bilincin fiziksel dünya ile nasıl etkileşime geçtiğini açıklayamazlar. Aşmaları gereken zorluk, fiziksel dünya ile etkileşime giren bir şeyin en azından bazı fiziksel özelliklerinin bulunması gerektiğiyle ilgilidir. Bilinci fiziksel olmayan bir öz veya fiziksel olmayan bir özellik olarak kabul eden dualist teorilerin bu sorun karşısında da tıkanıklıkları açıktır.

Güçlü İndirgemeci Teoriler

Bu grupta yer alan isimler elemeci filozoflardan farklı olarak bilinçli fenomenlerin varlığını en azından kabul ederler. Onlara göre, fenomenal bilincin var olduğunu düşünmekle hata değildir fakat onun temel doğası hakkında bir yanlış söz konusudur (Revonsuo, 2010: 21). Beyin ve bilinç iki farklı şey değil, bir ve aynı şeydir. İndirgeme yoluyla bu hatadan dönüldüğünde zor problemin de düşündüğümüz kadar zor olmadığı fark edilir. İndirgemecilik genel olarak kompleks fenomenlerin daha basit, daha temel parçalarla açıklanabileceğini savunan görüştür. Bu anlamda katı indirgemeciler deneyimin basit veya temel olduğu, epistemik ve metafiziksel olarak “temel kat” (*ground floor*) olduğu fikrini reddederler (Weisberg, 2012). İndirgemeci bakış açısından bilinç beyindeki fiziksel durum veya süreçlere indirgenebilir. Yani fenomenal deneyimler indirgeme yoluyla fiziksel süreçler olarak ele alınabilir. Örneğin, ağrı gibi bilinçli bir durum c-sinir liflerinin uyarımı ile aynı şeydir ya da kırmızı görme deneyimi belirli türden beyin süreçleriyle (belirli bir nöron topluluğunun ateşlenmesiyle) özdeşdir. Böylece bilinci, eksik bırakılan bir şey kalmadan, fiziksel olarak açıklanabilir ve analiz edilebilir. Bu grupta, Herbert Fiegl (1958), J. J. C. Smart (1959) ve U.T. Place (1956) tarafından savunulan özdeşlik teorisine değinilecektir. Bu isimler 1950’lerde bilim felsefesinde revaçta olan genel indirgemeci görüşle bağlantılı olarak bilincin beyne indirgenebileceği fikrinin ilk savunucularıdır. Amaçları ise bilinci beyinde gerçekleşen fiziksel süreçlerle açıklamak, fenomenal deneyimlerimizi fizik bilimlerinin terminolojisiyle ifade etmektir.

Düşünürlerin savunusuna geçmeden önce özdeşlik teorisini savunanlar tam olarak nelerin indirgenebileceğini iddia ettiklerini belirtmek elzemdir. Bu soruyu cevaplamak için türler veya özellikler (*type*) ile onların belirli somut örnekleri (*token*) arasındaki farkı göstermek ve iki tür indirgeme iddiasının ontolojik taahhütlerine değinmek gerekir. Fiegl, Smart ve Place

tarafından savunulan özdeşlik teorisine (*type identity theory*) göre zihinsel özellikler fiziksel özelliklerle özdeşdir. Şöyle ki, ağrı hissi zihinsel bir özelliktir. Tür özdeşliğine göre, ağrı hissetmek gibi zihinsel bir özellik c-sinir liflerinin ateşlenmesi gibi fiziksel özelliklerle özdeşdir veya onlara indirgenebilir. Ek olarak, bütün ağrı hisleri aynı fiziksel-kimyasal yapıyı paylaşırlar hatta onları ağrı hissi yapan şey de budur. Tikel özdeşlik teorisine (*token identity theory*) göre ise zihinsel bir özelliğin somut örneği fiziksel bir özelliğin somut örneğiyle özdeşdir. Diğer bir deyişle, belirli bir zamanda belirli bir öznedeydane gelen ağrı hissi (ağrı hissine dair somut durum) belirli bir zamanda görülen nöral durumla özdeşdir veya ona indirgenebilir. Anlaşılabacağı üzere, tür özdeşliği özellikler arasındaki, tikel özdeşlik ise somut olaylar (*token events*) arasındaki özdeşliği ifade etmek için kullanılır. Tür özdeşliği, tikel özdeşliği gerektirir ama tersi doğru değildir. Zihin felsefesinde oldukça önemli olan bu ayrımın detaylarına ve sonuçlarına yeri geldikçe değineceğim. Şimdi tür özdeşlik teorisini savunanların fikirlerini daha yakından inceleyebiliriz.

Place 1956 yılında yayınladığı “*Is Consciousness a Brain Process?*” isimli makalesinde bilincin bir beyin süreci olduğu tezini, tek başına mantıksal gerekçelerle reddedilmemesi gereken, makul bir bilimsel hipotez olarak ileri sürmüştür (1956, s.44). Place’e göre, “bilinçle ilgili ifadelerin beyin süreçleri ile ilgili ifadeler olduğunu söylemek açıkça yanlıştır.” (1956, s.45). Bilinçli durumları içeren ifadelerimiz, beyin süreçlerini içeren ifadelere indirgenemez veya onlar üzerinden analiz edilemez. Place bu iddiasını üç kanıtla destekler: Birincisi, bir kişi beyin süreçleri hakkında hiçbir şey bilmeden hatta bu süreçlerin var olduğunu bile bilmeden “ağrı”, “imge” veya “duyum” gibi sözcüklerin kendisi için ne anlama geldiğini bilebilir. İkincisi; kişinin beyin süreçleriyle ilgili ifadeleri, bilinç durumları hakkındaki ifadelerinden tamamen farklı bir yolla doğrulanır. Deneyimlerimizin gerçekleşmekte olduğunu içebakış yoluyla, beyin süreçlerinin gerçekleşmekte olup olmadığını ise deneysel gözlemlerle doğrulayabiliriz. Place’e göre farklı yollarla doğrulanabilen ifadeler aynı anlama sahip olamaz. Üçüncü kanıtı göre ise “X’in bir ağrısı var ama beyninde hiçbir şey olmuyor” ifadesinde çelişki yoktur. Bunun sebebi “bilinç beyin sürecidir” hipotezinin olumsuz bir özdeşliğe işaret etmesidir (1956: 45-47). Bilindiği gibi özdeşlik ifadeleri “A, B’dir” şeklinde oluşturulur. Place buradaki “dır” ekinin iki farklı anlamı arasında ayrım yapar. Ona göre “kırmızı bir renktir” veya “kare eşkenarlı bir dörtgendir” ifadeleri tanımlı gerçeği doğru olan analitik önermelerdir. Bir şeyin kırmızı olduğunu ve o şeyin renkli olmadığını söylediğimizde çelişkiye düşeriz. Place buradaki “dır” ekine tanımlayıcı “dır” (*the “is” of definition*) adını verir. Fakat bu ekin ikinci

bir kullanımı daha vardır. Söz gelimi “onun şapkası iple birbirine bağlanmış bir demet samandır” ve “onun masası eski bir paket kutusudur” örneklerinde saman demeti olma şapka olmanın tanımının bir parçası değildir. Aynı şekilde paket kutusu olma da masa olmanın tanımının bir parçası değildir. Buradaki “dır” ekine Place birleştirici “dır” (*the “is” of composition*) adını verir. “Onun masası eski bir paket kutusudur” ifadesi gözlemlerle doğrulanması gereken olumsal (*contingent*) bir özdeşlik ifadesidir. (1956: 46). Place “bilinç, beyin sürecidir” derken olumsal bir özdeşlikten bahsettiğinin altını çizer. Bilincin beyin süreci olduğunu reddetmek bizi çelişkiye düşürmez çünkü bilinç ve beyin süreçlerine dair ifadeler aynı anlama sahip değildir. Fakat iki ifadenin farklı anlama sahip olması her zaman aynı şeye işaret etmedikleri anlamına da gelmez. Diğer bir deyişle, iki ifadenin birbirinden mantıksal olarak bağımsız olmasından, atıfta buldukları durumların ontolojik olarak bağımsız olduğu sonucunun çıkıp çıkmayacağı tartışmaya açıktır.

Place’in bu stratejiyi takip etmesindeki amaç kendi hipotezini mantıksal veya anlambilimsel itirazlara karşı dayanıklı hale getirmeye çalışmasıdır. Özdeşlik teorisine yöneltilen itirazların başında beyin süreçleri ve bilinç ontolojik olarak bağımsız olmalıdır çünkü bunlara atıfta bulunmak için kullanılan ifadeler mantıksal olarak bağımsızdır eleştirisi gelmektedir. Place’e göre bilinç örneğinde bu itiraz geçerli değildir. Place, doğru olumsal özdeşlik ifadelerine bilimsel pratikte sıkça rastladığımızı söyler ve bizden şu örneği düşünmemizi ister: “Şimşek elektrik yüklerinin bir hareketidir”. Sıradan bir insanın şimşegi önce uzaktan gözlemlemesi, sonra da yakından inceleyerek elektrik yüklerini farketmesi mümkün değildir. Bilim adamları şimşekle aynı zamanda atmosferde elektrik yükleri bulunduğunu tespit eder ve bilimsel bir teori çerçevesinde şimşegi elektrik yüklerinin hareketi olarak açıklar. Place’e göre şimşek ve elektrik yükleri arasındaki özdeşlik ilişkisi, uygun bir bilimsel teori çerçevesinde yapılan teknik bilimsel gözlemler, sıradan bir insan tarafından yapılan gözlemlere bilimsel bir açıklama sunduğunda, iki gözlem setini, aynı olayın gözlemleri olarak görülerek kurulmalıdır. Bu durumda bilgisine iki ayrı yolla eriştiğimiz bilinç ve beyin süreçlerinin aynı şeye işaret ettiklerini nasıl anlayacağız sorusuna tekrar dönülmelidir. Place’in cevabı şimşek örneğiyle paraleldir. Ona göre bilincin beyin süreci olduğunu göstermek için özne tarafından bildirilen ve içgözleme dayanan süreçlerin, bilimsel bir teori çerçevesinde beyin süreçleri vasıtasıyla açıklanabileceğini gösterdiğimiz takdirde iki ayrı gözlem setinin aynı olaya işaret ettiği kabul edebilir (1956: 48). Place’e göre bu açıklamaya ulaşmak sanıldığı kadar imkânsız değildir.

Smart, *Sensations and Brain Processes* (1959) isimli makalesiyle Place'in tezini gelebilecek olası eleştirilere karşı savunmayı ve onu itiraz edilemez bir forma kavuşturmayı amaçlar. Ancak bundan Smart'ın yalnızca Place'in iddialarını tekrar ettiği sonucuna varmak yanlış olur. Place daha çok "bilinç, beyin sürecidir" tezinin makul bir bilimsel hipotez olduğunu göstermeye odaklanırken Smart duyum ifadelerinin analizi üzerinde durmuştur.

Smart makalesinin başında görsel deneyimle ilgili raporları "şu anda bir ağrıya sahibim" türünden bilinçli durum raporlarından ayırır. Bir kişi ağrı içinde olduğunu bildirdiğinde aslında belirli bir sıkıntı durumu (*certain agitation condition*) içinde olduğunu bildirmiş olur çünkü ağrı, Smart'a göre, sıkıntı (*distress*) kavramını da beraberinde getirir. Ağrı içinde olma durumu bu haliyle indirgenemeyen fiziksel bir durumun rapor edilmesidir (1959: 141). Smart görsel deneyim raporlarının da indirgenemeyen fiziksel bir duruma karşılık geldiği fikrini reddederek kendi özdeşlik teorisini görsel deneyimler üzerine inşa etmeyi tercih eder.

Bu noktada Smart görsel deneyim raporlarının da indirgenemeyen fiziksel bir duruma karşılık geldiği fikrini reddetmesine gerekçe olarak Ockham'ın Usturasını göstermesi dikkate değerdir (Smart, 1959: 142). Smart'a göre her geçen gün gelişmekte olan bilim bize organizmaların fiziko-kimyasal mekanizmalar olarak ele alınabildiği bir bakış açısı sağlar. Bilimsel açıklamalar, dünyadaki fiziksel bileşenler ve bu bileşenlerin karmaşık düzenlemeleri dışında başka hiçbir şeyle ilgili değildir. Bu bağlamda insan davranışlarının da bir gün fiziko-kimyasal terimlerle açıklanabileceğine dair inancı tamdır. Fakat bilincin şimdilik bu türden bilimsel açıklamalara direniyor gibi görüldüğünü de kabul eder. Smart'a göre, bir insanı anlamak için yalnızca bedeninde meydana gelen fiziksel süreçlerin değil aynı zamanda görsel, işitsel, dokunsal duyumları, ağrı ve acılarını içeren bilinç durumlarının da ele alınması gerekir. Bu ikisi arasında bir bağıntı olduğunu söylemek bilinç durumlarının fiziksel durumlardan farklı olduğunu kabul etmek anlamına gelecektir. Smart'a göre hiçbir şeyin kendisiyle olan bağıntısından söz edilmez. Örneğin "ayak izleri ile hırsız arasında bir bağıntı olduğundan bahsedebiliriz fakat hırsız Bill Sikes ile hırsız Bill Sikes arasında bağıntı kuramayız." (Smart, 1959: 142). Smart'a göre duyumların dışında her şeyin fiziksel olarak açıklanabilir olması fikri saçmadır. Eğer böyle olsaydı duyumlar Fiegl'in kullandığı terimle "nomolojik sarkanlar" (*nomological danglers*) olurdu. Nomolojik sarkanlar ifadesi fizik biliminin nomolojik ağından sarkan istisnalar olarak düşünülür. Fiegl bu terimi zihinsel olan ile fiziksel olan arasında bir tür korelasyon olduğu (ama özdeşlik değil) fikrini savunan dualist görüşler için kullanmıştır (Smart 2017). Smart nomolojik sarkanlara inanmadığını söyler

ve ekler “herhangi bir argüman bizi buna inanmaya zorlarsa argümanın kendisinde bir hata olduğundan şüphe ederim.” (Smart, 1959: 143).

Daha önce de belirtildiği üzere Smart duyum raporlarının analizine odaklanmıştır. İddia ettiği şey duyumları rapor etmek ya da betimlemek için kullandığımız dilin konu-nötr bir dil olduğudur. Konu-nötr dilden ne kastettiğini de şu örnekle açıklamaya çalışır:

Bir kişi “sarımsı portakal ardgörüntüsü görüyorum” dediğinde şöyle bir şey söylemiş olur: “Gözlerim açık, uyanırken iyi bir ışıkta gözümün önünde beliren portakal gibi bir portakalı gerçekten gördüğümde olan şeyler gibi bir şey oluyor.” (Smart, 1959: 149).

Smart’a göre “... gerçekten gördüğümde olan şeyler gibi bir şeyler oluyor” ifadesi konu-nötr bir betimlemedir. Diğer bir deyişle, Smart “sarımsı portakal ardgörüntüsü görme” deneyimine dair ifadesini ne zihinsel ne de fiziksel olan bir konu-nötr dille analiz ettiğini söyler ve bir kişinin benzer deneyime sahip olduğunda aynı şeyi söylememesi için hiçbir sebep olmadığını da ekler. Duyum ifadelerinde kullanılan terimler konu-nötr bir dille ifade edilebilir. Deneysel çalışmaların sonucunda bu terimlerin belirttiği özelliklerin nöral özellikler olduğu ortaya çıkacaktır. Smart’a göre duyum ifadelerinin rapor edilmesi aslında bir beyin sürecinin rapor edilmesidir. Beyin süreçlerinin ötesinde duyumlar diye bir şey yoktur. Görsel deneyimler ve beyin süreçleri arasındaki özdeşlik söz konusu olduğunda tıpkı Place gibi o da bunun olumsal bir özdeşlik ifadesi olduğunun altını çizer. Duyum ifadeleri beyin süreçleriyle ilgili ifadelerden mantıksal olarak bağımsızdır fakat aynı olguya referans eder; “şimşek, bir elektrik boşalımıdır.” (1959: 145) ve “sabah yıldızı, akşam yıldızıdır” (1959: 146). Smart’a göre “A, B dir” türünden olumsal özdeşlikler söz konusu olduğunda bir kişi bir şeyin A olduğunu bilmeden B olduğunu bilebilir, tam tersi de mümkündür. Buna göre, ‘sabah yıldızı’ ve ‘akşam yıldızı’, aralarındaki anlam farkına rağmen aynı şeye yani Venüs gezegenine işaret ederler. ‘Şimşek’ ile ‘elektirik boşalımı’ da aralarındaki anlam farkına rağmen aynı şeye işaret ederler. Böylesi özdeşlikler evreni anlamaya çalışan bilim adamları tarafından zamanla ortaya çıkarılan özdeşliklerdir ve bilinç durumları ile beyin durumları arasındaki özdeşlik ilişkisi için de aynı şey geçerlidir.

Güçlü indirgemeci bilinç teorileri ile elemeci bilinç teorileri birbirlerinden farklı olsalar da sıklıkla karıştırılırlar (Revonsuo, 2010: 63). Aralarındaki farkı belirginleştirmek faydalı olacaktır. Her iki görüş de yalnızca beyin ve beyinde meydana gelen nöral etkinliklerin var olduğunu kabul etmeleri

bakımından benzerdir. Hem elemeciler hem de katı indirgemeciler bilinci nörofizyolojik düzeyde tanımlamaya çalışırlar. Fakat fenomenal yaşantıları bertaraf etme şekilleri farklıdır. Elemeciler fenomenal bilincin bir yanılsamadan ibaret olduğunu ve dünyada buna karşılık gelen herhangi bir şeyin olmadığını iddia eder. Bilim ilerledikçe, filojiston maddesi gibi, fenomenal bilincin de var olmadığı anlaşılacaktır. Güçlü indirgemecilerin ise bilinç derken kastettikleri şey aslında fenomenal bilinçtir. Ancak, fenomenal deneyimler fiziksel veya nöral fenomenlerden özde farklı değildir ve bilim ilerledikçe tamamen nesnel nöral süreçlerle açıklanabilecektir.

Özdeşlik kuramını savunanlara göre, bu kuram bilincin fiziksel dünyada nasıl meydana geldiğini açıklamada indirgemeci olmayan diğer rakip bilinç kuramlarına göre iki sebepten dolayı daha avantajlıdır (Heil, 2020: 122). Bu sebeplerden ilki özdeşlik kuramının zihinsel nedensellik problemine önerdiği çözümle ilgilidir. Daha önce de değinildiği üzere zihinsel nedensellik problemi, fiziksel süreçlere indirgenemeyen bilincin, fizik yasalarını ihlal etmeden, fiziksel dünya ile nasıl etkileşime girdiğini açıklamadaki güçlükte yer alır. Bilinçli durumları beyinde gerçekleşen nöral olaylarla özdeş kabul edersek, zihinsel durumlar ve fiziksel durumlar arasındaki nedensellik problemi basitçe ortadan kalkacaktır. Birinin diğerinin nedeni ya da sonucu olabileceğini anlama noktasında bir zorluk yaşanmayacaktır. Özdeşlik kuramcılarının göre zihinsel nedensellik dediğimiz şey aslında fiziksel nedensellikten başka bir şey değildir. İkinci sebep ise sadeliktir. Bilindiği üzere hem dualist kuramlar hem de indirgemeci kuramlar beynin ya da nöral olayların varlığını kabul ederler. Fakat dualistler bilinci, fiziksel süreçlere ek, onlardan fazla bir şey olarak tanımlarlar ve bu sebeple bilincin fiziksel açıklamasının yapılamayacağını iddia ederler. Özdeşlik kuramını savunanlar ise Ockham'ın usturasından hareketle bilincin varlığına dair ilave unsurları, bilincin dahil olduğu farklı bir ontolojik boyutu kabul etmeyi gereksiz bulurlar. Özdeşlik kuramı bilince ve onun fiziksel dünya ile olan ilişkisine dair daha sade bir açıklama sunduğu için özellikle 1950'lerde tek makul seçenek olarak görülmüştür.

Daha sade ve kullanışlı olarak görülmesine rağmen özdeşlik teorisi 1970'li yıllarda etkisini kaybetmiştir. Putnam 1967 yılında çoklu gerçekleştiribilirlik (*Multiple Realizability*) argümanını ortaya atarak özdeşlik teorisine yönelik son derece etkili bir itiraz geliştirdi. Bu argümana göre zihinsel özellikler birbirinden oldukça farklı fiziksel özellikler tarafından gerçekleştirilebilir. Diğer bir deyişle, fiziksel olarak farklı yapılarda olan varlıklar aynı zihinsel özelliğe sahip olabilir. Putnam'ın göstermeyi amaçladığı şey fizyolojisi insanlarınkinden farklı olan diğer türlerin de ağrı hissine sahip olabi-

leceği ve özdeşlik teorisinin savunduğu gibi ağrının c-sinir liflerinin ateşlenmesiyle özdeş olmadığıdır.

Putnam *The Nature of Mental States* (1967) isimli makalesinde özdeşlik teorisini savunanların ağrı gibi zihinsel bir özelliğe karşılık gelen ve bütün türlerde ortak olan fiziksel-kimyasal bir durumu tespit etmeleri gerektiğini söyler. Dahası, bu fiziksel-kimyasal durumun ağrı hissetmeyen varlıklarda bulunmadığını da göstermelerini ister. Putnam ahtapotların, salyangozların ve yumuşakçaların memelilerden oldukça farklı bir fizyolojiye sahip olduğunu hatırlatır. Bir ahtapotun ve bir memelinin gözü farklı tür hücrelerden evrimleşmiştir bu sebeple ahtapotlar ve memeliler paralel evrimin örnekleri olarak kabul edilir. Ahtapotların ağrı hissine sahip olması akla yatkındır. Hem ahtapotlarda hem de memelilerde ortak bir zihinsel özellik tespit edildiğinde özdeşlik teorisi çöker çünkü sahip oldukları zihinsel özelliklerin karşılık geldiği fiziksel-kimyasal durumlar farklı olacaktır. Putnam'a göre bu sonuca ulaşmak son derece muhtemeldir. Çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanı ağrı hissini c-sinir liflerinin ateşlenmesiyle özdeş olmadığını iddia ederken aslında şunu göstermeyi amaçlar. Ağrı gibi zihinsel bir hal için, örneğin insanlarda c-sinir liflerinin ateşlenmesi yeterli olabilir fakat zorunlu değildir. Nihayetinde Putnam, ağrı hissini beyin durumlarıyla özdeş olmadığını tüm organizmanın işlevsel bir durumu olduğu varsayımını ileri sürer (1967: 167). Çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanı 1970'lerden sonra zihin felsefesinde en çok savunulan görüş olan işlevselciliğin ana fikri olarak kullanılmıştır. İşlevselciliğe göre "zihinsel türler ve özellikler, fiziko-kimyasal veya biyolojik türlerden daha yüksek bir soyutlama düzeyinde işlevsel türlerdir (Kim, 1993: 3).

Zayıf İndirgemeci Teoriler

Zayıf indirgemecilik, bilinçle ilgili sorunları çözmeye girişimiyle ortaya çıkan çeşitli pozisyonların hepsini aynı çatı altında toplayan ve literatürde indirgemeci olmayan fizikalizm olarak adlandırılan görüştür. En genel haliyle indirgemeci olmayan fizikalistler, zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklere *bağlı* (supervene on) olduğunu fakat fiziksel özelliklerle özdeş olmadığı tezi ni savunurlar. Zihinsel özellikler tek başlarına nedensel olarak etkili olabilirler de fiziksel özellikler tarafından belirlenir veya gerçekleştirilirler (Heil, 2020: 281). Bu çerçevede ağrı hissine sahip olmak gibi zihinsel özellikler üst seviye özellikler olarak ele alınır. Üst seviye özellikler alt seviye fiziksel özelliklere *bağlıdır* fakat onlarla özdeş değildir. İndirgemeci olmayan fizikalistlerin amacı, tikel özdeşlik (*token identity*), *bağlı olma* (*supervenience*),

belir(iver)me (*emergence*)² gibi kavramlara başvurarak üst seviye fenomenal deneyimlere fiziksel dünya içinde yer açmaktır. Dualistlerden farklı olarak, bilincin fiziksel temelinden tamamen farklı, ona ilave bir şey olduğu fikrini reddederler. Güçlü indirgemecilerden farklı olarak ise özellikler arasında değil fakat belirli somut olaylar arasında var olan daha zayıf bir özdeşlik türünü yani tikel özdeşliğini kabul ederler. İndirgemeci fizikalist teorilere yöneltilen birçok eleştiriye karşı daha dirençli olmaları sebebiyle son dönem zihin felsefesinde en çok rağbet gören teoriler indirgemeci olmayan fizikalist teorilerdir. Bilincin zor problemi veya zihinsel nedensellik problemi gibi önemli tartışmalar çoğunlukla bu teoriler arasında, onların lehine ya da aleyhine, cereyan eder.

Jaegwon Kim indirgemeci olmayan fizikalizmi karakterize eden dört ilkeyi şöyle özetler:

Töz Fizikalizmi: Uzay-zaman dünyası yalnızca maddi parçalardan ya da bu parçalardan meydana gelen kümelerden oluşur.

Zihinsel Olanın İndirgenemezliği: Zihinsel özellikler fiziksel özelliklere indirgenemez.

Bağlı olma veya Gerçekleştirme: (a) Zihinsel özelliklere fiziksel özelliklere bağlıdır ya da (b) zihinsel özellikler fiziksel özellikler tarafından gerçekleştirilir.

- 2 Belir(iver)me, genel olarak, alt seviyede bulunan öğelerin karmaşık nedensel etkileşimlerinin bir sonucu olarak sistemin herhangi parçasında daha önce bulunmayan yeni türde niteliklerin ortaya çıkmasıdır. Bu görüş zayıf ve güçlü belirim olmak üzere iki kategoride ele alınır. Zayıf belirimciliği savunanlara göre (William Wimsatt 2000; Mario Bunge 1977; Mark Bedau 1977) gerçeklik birbirinden farklı seviyelerden oluşmuştur. Seviyeler arasındaki ilişki ilk bakışta gizemli gibi görülse de zaman içinde bu seviyeleri birbirine bağlayan ilkeler keşfedilebilir. Örneğin, biyologlar 18. ve 19. yy'da canlılığın fiziksel süreçlerle açıklanamayacağını düşünerek dirimselci bir teori öne sürmüşlerdi. Günümüzde ise canlılık derin bir gizem değildir. Beliriveren bir nitelik olarak ele alınan canlılık biyofiziksel, biyokimyasal ve moleküler düzeyde açıklanmaktadır. Zayıf belirimciliğe göre bilinç ve beyin arasındaki ilişki canlılık örneğinden farksızdır. Nöral mekanizmalar tam olarak anlaşıldığında bilincin beyinden nasıl belirdiğini de anlayacağız. Bu açıdan zayıf belirimcilik nörobilimdeki deneysel çalışmalarını destekler bir pozisyonadır ve bu görüşe bilimde de sıklıkla başvurulmaktadır. Katı belirimciliğe göre ise (Alexander 1920; Broad 1925) üst seviye özellikler, alt seviye özellikler arasında gerçekleşen nedensel etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıksa da alt seviyeye bağlı olarak açıklanamaz. Bilim insanları beyinde gerçekleşen nöral süreçleri tam olarak anlaşılabile beyin ve bilinç arasındaki bağlantıyı açıklayamaz. İki seviye arasındaki nedensel mekanizmalar keşfedilemez. Güçlü belirimciliğe göre, bilinci bilimsel olarak açıklamaya yönelik çabalar anlamsızdır. Bu ayrımdan yola çıkarak şunu söylemenin mümkün olduğu kanaatindeyim: Zor problem söz konusu olduğunda zayıf belirimcilik indirgemeci olmayan fizikalizme yakın iken, güçlü belirimcilik gizemcilere daha yakın bir pozisyon sergilemektedir. Zayıf ve güçlü belirimcilik için ayrıca bakabilirsiniz: Revonsuo, (2010). *Consciousness: The Science of Subjectivity*, s. 26-32.; D. Chalmers, (2006), "Strong and Weak Emergence"; Crane, T. (2001). *The Significance of Emergence, Physicalism and its Discontents*.

Zihinsel Olanın Nedensel Etkililiği: Zihinsel özellikler nedensel olarak etkilidir; zihinsel olaylar diğer zihinsel olayların ya da fiziksel olayların nedenleri olabilir. (2011: 124)

Bundan sonraki kısımda indirgemeci olmayan fizikalizmi karakterize eden bu dört ilkeyi de savunan Davidson, Fodor ve Searle'in görüşleri ele alınacaktır.

Davidson *Mental Events* (1970) adlı makalesinde aykırı monizm (anomalous monism) olarak isimlendirdiği bir bilinç teorisi öne sürmüştür. Bu teori monisttir çünkü bütün bireysel olayların fiziksel olaylar olduğu fikrine bağlıdır. Aykırıdır çünkü zihinsel türleri fiziksel türlerden farklı bir düzleme yerleştirerek zihinsel türlerin ciddi bilimsel araştırmanın konusu olamayacağı savunur. Aykırı monizm, Davidson'ın her birini doğru olarak kabul ettiği üç ilkedен oluşur:

1. *Karşılıklı Nedensel Etkileşim:* (En azından bazı) zihinsel olaylar fiziksel olaylarla nedensel olarak etkileşim halindedir.
2. *Nedenselliğin Yasalı Karakteri:* Aralarında nedensel etkileşim bulunan zihinsel olayları ve fiziksel olayları birbirine bağlayan katı deterministik yasalar vardır.
3. *Zihinsel Olanın Aykırılığı:* Zihinsel olayların öngörülebilmesini veya açıklanmasını sağlayan katı deterministik yasalar yoktur. (2001: 171-172)

Davidson bu ilkelerin bir arada tutarsız görüldüğünü kabul eder fakat hepsinin doğru olduğunda da ısrarcıdır. Bilindiği üzere tutarsızlık bir grup önermenin tamamının aynı anda doğru olamayacağı durumlarda söz konusudur. Yukarıdaki ilkelere göre, eğer zihinsel olaylar ile fiziksel olaylar arasında nedensel etkileşimden bahsedilecekse bu olayları birbirine bağlayan yasa bağlantısının olması gerekir. Fakat üçüncü ilke zihinsel olayların aykırı olduğunu ve bu sebeple de bir yasa altında sınıflandırılmayacağını söyler. Bu durumda ya zihinsel ve fiziksel olaylar arasında nedensel ilişki yoktur ya da aralarında nedensel ilişki bulunan olayların bir doğa yasası altında sınıflandırılması zorunlu değildir. Davidson görünürdeki tutarsızlıktan kurtulmak için daha zayıf bir özdeşlik türünü yani zihinsel olay/fiziksel olay özdeşliğini (tikel özdeşlik) savunur. Ona göre belirli bir zihinsel olay belirli bir fiziksel olayla özdeştir. Bu iddiasının altında yatan temel fikir zihinsel olarak betimlenen her olayın fiziksel betimlemeleri de mevcut olduğudur. Bir olayın zihinsel ya da fiziksel olarak sınıflandırılması onun zihinsel veya fiziksel kelime dağarcığıyla betimlenmesine bağlıdır. Yalnızca zihinsel olarak betimlenebilen hiçbir olay olmamasına rağmen yalnızca

fiziksel olarak betimlenebilen olaylar vardır. Bu anlamda zihinsel olayların fiziksel betimlemeleri bulunur. Zihinsel olaylar yalnızca fiziksel betimlemeleri sayesinde doğa yasalarına tabidir. Ek olarak, nedensellik özellikler arasında değil tikel olaylar arasında cereyan eden bir ilişkidir (Davidson 1993). Böylece Davidson üç ilkeyi de muhafaza etmiş olur. Yani, zihinsel ve fiziksel olaylar birbirilerini nedensel olarak etkileyebilir, nedensellik yasalı bir ilişkidir ve zihinsel olaylar zihinsel terimlerle betimlendiğinde bir yasa altında sınıflandırılmaz.

Davidson zihinsel türleri ve fiziksel türleri birbirine bağlayan psiko-fiziksel yasaları reddetse de zihinsel türlerin fiziksel türlere bağlı olduğunu savunur. Bilinçle ilgili tartışmalarda bağlı olma (*supervenience*) kavramını kullanan ilk kişi Davidson'dır (1970). Kendi ifadesiyle:

Her ne kadar savunduğum pozisyon psiko-fiziksel yasaları reddetse de zihinsel özelliklerin bir şekilde fiziksel özelliklere bağlı olduğu görüşüyle uyumludur. Bu türden bir bağlılık ilişkisi fiziksel açıdan aynı olan iki olayın zihinsel açıdan farklı olamayacağı ya da fiziksel olanda bir değişiklik olandan zihinsel olanda bir değişiklik olamayacağı anlamına gelir. (1970: 214).

Davidson'dan kısa bir süre sonra Terence Horgan (1982), David Lewis (1983) ve Jaegwon Kim (1984) zihinsel özellikler ve fiziksel özellikler arasındaki ilişkiye dair faydalı bir açıklama sunduğu için bağlı olma kavramını kullananların başında gelir. Bu kavram yalnızca zihin felsefesinde değil bilimde de sıklıkla başvurulan açıklayıcı bir araç konumundadır. Biyoloji, psikoloji, ekonomi, sosyoloji gibi özel bilimlerin konu alanına giren üst seviye özelliklerin kendi başına var olmadıkları alt seviye fiziksel özelliklere bağlı olduğu düşünülür (Elgin, 2015: 79). Benzer şekilde zihin felsefesinde de zihinsel özelliklerin kendi başına var olmadığı fiziksel özelliklere bağlı olduğu görüşü yaygın bir şekilde kabul görmektedir.

Bağlı olma ilişkisinin bize söylediği tek şey üst seviye özelliklerde bir değişiklik gözlemlendiğinde alt seviye özelliklerde buna karşılık gelen bir değişikliğin olması gerektiridir. Bu açıdan indirgeme ve özdeşlikten daha zayıf bir ilişki türüdür. Bağlı olmanın tanımı bu ilişkinin doğası hakkında herhangi bir detay içermez. J. Kim bağlılık ilişkisinin doğasına dair çok az şey bildiğimizin ve ortak değişim gösteren özellikler hakkında ek bir açıklama sunmadığının altını çizer. (Kim, 1993: 165-166). Kim eleştirisinde haklıdır çünkü zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklere nasıl ve neden bağlı olduğunu bilmiyoruz. Bunun yanı sıra, indirgeme karşıtı bir argüman olarak kullanılmasına rağmen indirgemeci bir terminolojinin izlerini taşıdığı için

indirgemeci fizikalizm ile de uyumludur. İndirgemeci olsun ya da olmasın bütün fizikalistlerin bağlı olma ilişkisini kabul etmesinde herhangi bir engel yoktur (Humphreys, 1997: 338). Şöyle ki, A özelliğinin B özelliğine bağlı olduğunu düşünelim. Bu durumda şu iddialarda bulunmak da mümkündür: “Eğer A B’ye bağlıysa, A B’den başka bir şey değildir.” “A B’ye bağlıysa, B’nin varlığı A’nın varlığı için zorunludur.” Zihin felsefesinde bağlılık ilişkisinin indirgemeci pozisyonla uyumlu olduğunu düşünenlerin sayısı hiç de az değildir. Örneğin Bennett’a göre bütün fizikalistler her şeyin metafiziksel bir zorunluluk ile fiziksel olana bağlı olduğuna inanır (2008: 285). Kim “*Supervenience and Nomological Incommensurables*” (1978) adlı makalesinde ve Lewis *Reduction of Mind* (1994) adlı kitabında bağlı olma argümanının son kertede indirgemeci bir argüman olduğunu iddia ederler. Sonuç olarak söz konusu bağlılığın tam olarak ne ifade ettiği son derece muğlaktır ve hem indirgemeci hem de anti-indirgemeci fizikalist pozisyonlarla uyumludur. Fakat yine de zihinsel olanın fiziksel olandan bağımsız bir şekilde incelenemeyeceğini vurgulaması bakımından hem zihin felsefesi hem de nörobilimdeki çalışmalara önemli oranda katkı sağlamıştır.

Davidson bağlı olmayı anti-indirgemeci bir argüman olarak kullananlar arasındadır. Ona göre zihinsel özellikler fiziksel özelliklere bağlı olsa da ontolojik olarak fiziksel özelliklere indirgenemez. Zihinsel özelliklerin aykırılığı katı indirgemeciliği dışarda bırakır. Buna göre aykırı monizm Place, Smart ve Fiegl tarafından savunulan zihin-beyin özdeşliği görüşüyle uyumlu değildir. Putnam’ın çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanı ile Davidson’ın aykırı monizmi özdeşlik teorisine yöneltilen iki önemli itiraz niteliğindedir. Bu iki itiraz sonucunda 1970’lerden sonra indirgemecilik zihinsel ve fiziksel özellikler arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılan tek makul seçenek olma özelliğini yitirmiştir.

Anlaşılabileceği üzere Davidson bilincin zor probleminden çok zihinsel nedensellik meselesine odaklanmıştır. Amacı, zihinsel olanın özerkliğini koruyarak zihnin fiziksel dünyada etkili olabileceğini göstermektir. Aykırı monizm, fenomenal deneyimlerin katı deterministik yasalara tabi olamayacağı dışında onların doğasına dair ya da fiziksel dünyada nasıl ortaya çıktığına dair detaylı bir açıklama sunmaz. Yine de fenomenal deneyimlerin beyinde gerçekleşen fiziksel süreçlere bağlı olduğu ya da ikisi arasında bir tür bağlılık olduğu fikri Davidson ile ön plana çıkmıştır ve kendisinden sonra gelen birçok zihin felsefecisi ve nörobilimci tarafından da savunulmuştur.

Fodor indirgemeci olmayan fizikalizmi savunan ve bu görüşün popüler hale gelmesinde etkili olan önemli bir isimdir. Fodor konuyla ilgili ilk maka-

lelerinde fizikalizmin temel ilkesi olarak gördüğü ilkeyi belirginleştirmeye çalışarak özel bilimlerin, bilhassa psikolojinin, özerkliğini korumayı amaçlar. Ona göre fizikalizmin temel ilkesi şudur: “... bilimin yasalarının kapsamı içine giren tüm olaylar (*token-events*) fiziksel olaylardır ve bu nedenle de fizik yasalarına tabidir.” (Fodor, 1974: 97). Olaylar (*token*) özelliklerin (*type*) somut örnekleridir. Olaylar arasındaki özdeşlik özellikler arasındaki özdeşliği garanti etmez. Bu bağlamda, Fodor’a göre, psikolojik özellikler ve fiziksel özellikler arasında bir özdeşlik bulunmasa da psikolojik olaylar fiziksel olaylarla özdeştir ya da fiziksel olaylara indirgenebilir. Anlaşılabacağı üzere Fodor tikel özdeşlik teorisini (*token identity*) savunur ve bunun tür fizikalizmini gerektirmediğini iddia eder (Fodor, 1974: 100). Bu bağlamda, psikolojinin fiziğe indirgenemeyeceğini kabul etmek fizikalimi terk etmeyi de gerektirmez.

Fodor bilimleri alt düzey bilimler ve üst düzey bilimler olmak üzere iki grupta sınıflandırır. Her bilim gerçekliği ele alma şekliyle birbirinden ayrılır. Üst düzey bilimler daha soyut olup, alt düzey için elzem olan detaylara sahip değildir. Fizik en temel bilim, yani alt düzey bilim, olarak kabul edilirken, psikoloji, ekonomi, nörobilim, jeoloji ve sosyoloji gibi disiplinler üst düzey bilimler diğer bir deyişle özel bilimler olarak sınıflandırılmıştır. Fodor’a göre “psikoloji gibi özel bilimlerdeki genellemelerin içerdiği özellikler çeşitli fiziksel sistem ve özellikler tarafından gerçekleşebilir.” (Elgin, 2015: 79). Bu sebeple özel bilimlerde kullanılan genellemeler temel bilim olarak kabul edilen fiziğe indirgenemez. Fodor’un amacı özel bilimlerin otonom olduğunu göstererek fiziğe indirgenemeyen kendilerine has genellemelere sahip oldukları tezini savunmaktır.

İşlevselci zihin kuramını savunan Fodor’a göre bilinç ne davranış modelleriyle ne de beyin durumlarıyla özdeştir. Hillary Putnam, Jerry Fodor ve David Lewis gibi isimler tarafından savunulan işlevselcilik 1970’lerden itibaren zihin felsefesinde en etkili bilinç teorisi haline gelmiştir. Yarattığı etkinin sebebi mantıksal davranışçılığa ve tür özdeşlik teorisine yöneltilen çoğu eleştiriden muaf olması ve 1950’lerde ortaya çıkan 1970’lerde güçlenen bilişsel bilimin felsefi arka planını oluşturmasıdır. İşlevselcilik “... kişinin ontolojisine gönderme yapmayan bilimsel bir psikoloji geliştirmek için gerekli olan felsefi bir çerçeve sunar.” (Priest, 2018, s.197). Buna göre, zihinsel durumlar kendilerini oluşturan içsel yapıya bağlı olmayıp, parçası oldukları sistemdeki nedensel rol veya işlevlerine göre tanımlanan durumlardır. İşlevselciler ağrı gibi zihinsel bir durumu en genel haliyle bir tür bedensel yaralanmanın sonucunda ortaya çıkan, vücutta bir şeylerin yanlış gittiği inancına ve bu durumdan kurtulma isteğinin oluşmasına neden olan,

yüzümüzü buruşturduğumuz ya da inlediğimiz bir davranışsal tepkiye yol açan zihinsel bir durum olarak tanımlar (J. Levin, 2018). Bu durumda “Ağrı nedir?” sorusunun cevabı işlevselciler için kısaca yukarıdaki örnekte verilen türden nedensel ilişkilere dahil olan zihinsel bir durumdur ve çeşitli fiziksel sistemler tarafından gerçekleştirilebilir. Buna göre işlevsel özellikler çoklu gerçekleştirilebilir. Ağrı bir insanda belirli nöral aktiviteler tarafından gerçekleştirirken bir ahtapotta ya da bir Marslı da tümüyle farklı türden fiziksel aktiviteler sonucunda gerçekleştirilebilir. Tüm bunlarla bağlantılı olarak Fodor da zihin durumlarının beyin durumları tarafından gerçekleştirildiğini ancak beyin durumlarına indirgenemeyeceği tezini savunarak indirgemeci olmayan fizikalist kampta yer almaktadır.

Searle, *The Rediscovery of Mind* (1992) kitabında “biyolojik doğalcılık” olarak isimlendirdiği bir bilinç teorisi geliştirdi. Bu teoriye göre, bilince beyindeki nöral süreçler neden olur ve bilinçli durumlar beynin üst seviye özelliğidir (1992, s.1). Bilinçli durumlar nörolojik fenomenlere indirgenemeyen, öznel ve birinci şahıs ontolojisine sahiptir. Searle’ün bilinç kavramı fenomenal bilince karşılık gelir. Amacı bilinci indirgenemez özellikleriyle birlikte bilimsel dünya görüşümüzün içine yerleştirmektir (1992: 84). Searle bilinçli deneyimlerin öznel karakterine atıfta bulunan *qualia* terimini kullanmayı tercih etmez (1997: 8-9). Bu kullanım ona göre bilinç ve *qualia* gibi iki ayrı fenomen varmış izlenimi yaratabilir. Oysa bilinç ve *qualia* birbirinden ayrı şeyler değildir, ayrı da düşünülmemelidir. Bilinçli deneyimlerin özneliği bilincin geri kalanından soyutlanamaz. Diğer bir ifadeyle özneliği dışarıda bıraktığımızda geriye bilinç diye bir şey kalmaz (1997: 29). Bu anlamda Searle fenomenal deneyimleri reddeden elemeci pozisyonu ve bilinci nesnel beyin süreçleriyle tanımlamaya çalışan katı indirgemecileri şiddetle eleştirir. Bu girişimler ona göre açıklanması gereken asıl şeyi dışarıda bırakmak anlamına gelir. Yapılması gereken özneliği dışarıda bırakmadan bilincin ontolojisine dair bir açıklama sunmaktır. Searle de tıpkı Nagel, McGinn ve Chalmers gibi indirgeme karşıtı argümanlar ileri sürmüştür. Ancak zor problemin çözümü konusunda onlar kadar karamsar değildir. Öznel bilinç, fiziksel dünyanın bir parçasıdır. Şu anda elimizde onun fiziksel dünyada nasıl oluştuğunu açıklayacak yeterli veri olmasa da deneysel çalışmaların katkısıyla gelecekte problem çözüme ulaşacaktır. Zor problemin çözümü karşısındaki iyimser tavrı onun gizemcilerden ayıran en önemli unsurdur.

Dennett, Paul ve Patricia Churchland gibi felsefeciler fenomenal bilinci bilimsel çalışmaların önündeki en büyük engel olarak görürler. Searle bu görüşe katılmaz. Ona göre, herkesin parmak izinin farklı olması cildin bilimsel olarak incelemesinin önünde bir engel değildir (1997: 49). Benzer

şekilde, bilinçli deneyimlerin öznelliği onları bilimsel araştırmanın dışında bırakmaz. Benim ağrım ile diğer insanların ağrısı niteliksel olarak birbirinden farklıdır ancak bu farklılık ağrılarının beyin süreçleri tarafından nasıl meydana geldiğini bilimsel olarak açıklamaya engel değildir (1997: 49). Öznel ve nesnel kavramlarını ontolojik ve epistemik açıdan ayrı ayrı ele alan Searle'e göre ontolojik olarak öznel bir alana dair epistemik açıdan nesnel sonuçlara ulaşılabilir. Dolayısıyla bilinçli durumlarının özgünlüğü onları bilimsel araştırmanın dışında bırakmaz.

Searle'ün bilinç teorisi çok katmanlı evren modeline dayanır. Felsefe ve bilimde sıklıkla kullanılan bu modele göre evren alt ve üst seviyeler olarak nitelendirilen birbirinden farklı düzeylerden oluşur. Searle bu modele uygun olarak bilinci, alt seviyede yer alan temel bileşenler arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve beyin sistemin tamamına ait olan üst seviye özellik olarak betimler. Bilinç, beyindeki alt seviye nöral süreçlerden kaynaklansa da nöronlar tek başlarına bilinçli değildir. Searle'ün ifadesiyle bir tane nöron seçip "bu nöron büyük annen hakkında düşünüyor" diyemeyiz. Bilinçli durumların tamamı nörolojik sistemlerin beliriveren (emergent) nitelikleridir. Beliriveren nitelikler yeni ve indirgenemez özelliklere sahiptir. Searle'ün ifadesiyle;

Bir sistemin beliriveren niteliği o sistemin bileşenlerinin davranışları üzerinden nedensel olarak açıklanabilir fakat bu özellik ne tek başına herhangi bir bileşene aittir ne de basitçe bu bileşenlere ait özelliklerin toplamıdır. Suyun sıvılığı buna iyi bir örnektir: H₂O molekülleri sıvılığı açıklasa da moleküller tek başlarına sıvı değildir. (1997: 18).

Benzer şekilde, bilinçli durumlar da hiçbir fiziksel duruma indirgenemeyen öznel veya birinci şahıs ontolojisine sahiptir.

Searle alt seviye nöral süreçler ile üst seviye bilinç durumları arasında nedensel bir ilişki olduğunu iddia eder. Bu iddia zihin felsefesinde oldukça özgündür ve Searle dışında başka savunucusu yoktur. O, "Bilinçli durumlar beyin durumlarına bağlıdır." ifadesi yerine "Beyin durumları bilince neden olur" ifadesini kullanmayı tercih eder. Burada kilit kavram "neden"dir. Searle'e göre beyin biyolojik bir organdır, diğer biyolojik organlar gibi nedensel olarak işleyen bir mekanizmadır ve bilinçli durumlara neden olur. Bilim adamlarının görevi beyin süreçlerinin bilince nasıl neden olduğuyla ilgili detayları ortaya çıkarmaktır. Beyin mekanizması nasıl çalışır ve bilince nasıl neden olur? Bu sorular cevaplandığında bilinç ile ilgili şu anda sahip olmadığımız bilgilere ulaşacağımıza inanır. Son dönemlerde nörobiyoloji

alanında yapılan çalışmalar neticesinde beyin durumları ve bilinç durumları arasında bir tür bağıntı olduğu saptanmıştır. İki durum arasındaki bağıntı nedensellik için gereklidir ama yeterli değildir. Diğer bir deyişle, bağlantılı olan fenomenler arasında her zaman nedensel ilişki olmayabilir. Örneğin, kızamık döküntüleri ve ateş arasında bir bağıntı vardır ama bu bağıntı nedensel değildir. Aralarındaki bağıntı ikisine de aynı virüsün neden olmasından kaynaklanır, yani ortak bir nedene sahip oldukları için aralarında bir bağıntı vardır. Searle beyin süreçlerinin bilinçle bağlantılı olmaktan ziyade ona neden olduğuna dair kesin bir delil sunmaz. Ayrıca bu iddiasını mevcut nedensellik teorilerinden hangisiyle test edebileceğimize dair somut bir yöntem de önermez. Dolayısıyla Searle'ün zor probleme çözüm niteliğinde sunduğu görüşleri bir öneriden ileri gitmemektedir.

Günümüzde bilinç ile ilgili çalışmalar yalnızca felsefede değil biyoloji, psikoloji, nörobilim gibi alanlarda çok yönlü olarak ve tüm hızıyla devam etmektedir. Fakat "Tamamen mekanik ilkelere göre işleyen fiziksel dünyada bilinç daha özel olarak da öznel deneyimler nasıl ortaya çıkar?" sorusu hala yanıtlanamamıştır. Makale boyunca bu sorunun detayları ele alınmış ve soruyla ilgili mevcut görüşlerin bir taslağını çizilmeye gayret edilmiştir. Felsefi bilinç teorilerinin çokluğuna rağmen yalnızca felsefenin bu sorunu çözemeyeceği çok açıktır. Bu sebeptendir ki çağdaş zihin felsefesi bilimsel çalışmalar sonucu elde edilen ampirik verilerden yoğun bir şekilde beslenmektedir. Bu, başka bir yazının konusu olacak kadar geniş bir mesele olduğu için nörobilimdeki bilinç teorilerine bu çalışmada yer verilmemiştir. Zor problem söz konusu olduğunda, problemin kendisini yani bilincin fenomenal yönünü yok saymayan bir bilinç kuramının diğerlerine kıyasla daha geliştirici ve sonuca daha yakın olduğu aşikârdır. Bilinç olarak adlandırdığımız ve açıklanmayı bekleyen bir şey vardır. Bu bağlamda bilinci indirgenemeyen üst seviye özellik olarak ele alan ve fenomenal yönünü koruyarak ona fiziksel dünya içinde yer açmaya çalışan indirgemeci olmayan fizikalist kuramları tarafımızca daha akla yatkın bulunmaktadır. Bilinç konusunda katedilmesi gereken epey yolumuz olmasına rağmen yapılması gereken bilincin, sahip olduğu özellikler ile birlikte, beyin ile olan bağlantısının izini sürmek ve beyin mekanizmasının bilinci nasıl ortaya çıkardığını keşfetmeye çalışmaktır.

Öz

Yaşamımızdaki en tanıdık fakat bir o kadar da gizemli yanımız olan bilinç yüzyıllardır felsefecilerin en hararetli tartışma konularından biridir. Yakın zamandan itibaren, beynimizi araştırmaya olanak sağlayan araçların elverişli hale gelmesiyle birlikte bilinç bilim insanlarının da en çok mesai harcadıkları konulardan biri olmuştur. Üzerinde uzlaşılan ortak bir tanımı olmasa da bilinçten bahsederken genellikle öznel deneyimlere gönderme yapılır. Bilinçli olmak öznel ve niteliksel bir deneyime sahip olmak anlamına gelir. Deneyimlerimiz bir takım fiziksel süreçlerle birlikte ortaya çıkarlar. Nesnel fiziksel süreçlerle birlikte ortaya çıkan fakat fiziksel olarak ifade edilemeyen deneyimin ontolojik statüsünün ne olduğu hakkında henüz bir açıklamamız yoktur. Bilincin zor problemi olarak bilinen ve “nesnel fiziksel süreçlere öznel deneyim nasıl ve neden eşlik eder?” şeklinde formüle edilen bu soru, makale boyunca üzerinde duracağım temel sorudur. Amacım, konuyla ilgili zorluğun detaylarını ortaya koyduktan sonra zihin felsefesindeki çözüm önerilerinin bir taslağını çizmek ve onları değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Zor Problem, Kolay Problemler, Deneyim, Nitelceler.

Abstract

The Hard Problem of Consciousness

Consciousness, which is the most familiar but mysterious part of our lives, has been one of the most lively debates of philosophers for centuries. In recent years, consciousness has been one of the subjects that scientists have spent on the most time thanks to the tools that allow us to research our brain become available. Although there is no agreed-upon definition, when talking about consciousness, it is often referred to subjective experiences. Being conscious means having subjective and qualitative experiences. Our experiences occur with a number of physical processes. We do not have an explanation of what the ontological status of experience, which arises with physical processes but cannot be expressed physically, is. The question, that is known as the hard problem of consciousness and formulated as “how and why subjective experience accompanies objective physical processes?” will be the basic question that I will focus on throughout the article. My aim is to outline and evaluate the solution proposals in philosophy of mind after detailing the challenge involved.

Keywords: Consciousness, Hard Problem, Easy Problems, Experience, Qualia.

Kaynakça

- Bennett, K. (2008). Exclusion Again, J. Kallestrup and Jakob Hohwy (Ed), Being Reduced: New Essays on Reductive Explanation and Special Science Causation: Oxford, 280-307.
- Blackmore, S. (2018). Bilinç: Çok Kısa Bir Başlangıç. (Çev. Oğuz Akçelik). İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.
- Block, N. (1995). On a Confusion About a Function of Consciousness. Behavioral and Brain Science, 18, 227-248.
- Chalmers, D. (1995). Facing Up To The Problem of Consciousness. Journal of Consciousness Studies, 3, 200-219.
- Chalmers, D. (1995a). The Puzzle of Conscious Experience, Scientific American, 273 (6):80-86.
- Chalmers, D. (1996). The Conscious Mind. Oxford: Oxford University Press.
- Churchland, P. M. (1981). Eliminative Materialism and Propositional Attitudes. Journal of Philosophy, 78, 67-90.
- Churchland, P. S. (1996). Hornswoggle Problem. Journal of Consciousness Studies, 3(5), 402-408.
- Churchland, P. S. (2017). Bilinç Üzerine Konuşmalar'ın içinde. (Çev. Seda Akbıyık). (Ed. Susan Blackmore). Küre Yayınları, 67-86.
- Churchland, P. M. (2017). Bilinç Üzerine Konuşmalar'ın içinde. (Çev. Seda Akbıyık). (Ed. Susan Blackmore). Küre Yayınları, 67-86.
- Davidson, D. (1970). Mental Events, Philosophy of Psychology. Essays on Actions and Events. Oxford: Clarendon Press, 207-224.
- Davidson, D. (1993). Thinking Causes, Mental Causation, (Ed.) John Heil and Alfred Mele, Oxford: Clarendon Press, 3-18.
- Davidson, D. (2001). Essays on Actions and Events. Oxford: Clarendon Press.
- Dennett, D.C. (1991). Consciousness Explained. Boston: Little, Brown, and Co.
- Dennett, D. (2017), Bilinç Üzerine Konuşmalar'ın içinde, (Çev. Seda Akbıyık). (Ed. Susan Blackmore). İstanbul: Küre Yayınları, 101-115.
- Elgin, M. (2015). Bilimin Doğası Gelişimi ve Öğrenimi. (Ed. Nilgün Yenice). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fodor, A. J. (1974). Special Sciences (Or The Disunity of Sciences as a Working Hypothesis). Synthesis, 28 (2), 97-115.
- Heil, J. (2020). Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş, (Çev. S. Akbıyık ve M. Bilgili). İstanbul: Küre Yayınları.

- Hempel, C. (1949). The Logical Analysis of Psychology. Readings in Philosophical Analysis. (Ed. H. Feigl and W. Sellars). New York: Appleton-Century-Crofts, 373-384.
- Humphreys, P. (1997). Emergence, Not Supervenience, Philosophy of Science. 64, 337-345.
- Jackson, F. (1982). Epiphenomenal Qualia. Philosophical Quarterly. 32, 127-136.
- Katz, M. (2019). Jerry Fodor ve Temsilci Zihin Kuramı. (Çev. F. Doruker). Zihin Felsefesi. (Ed. Andrew Bailey). Ankara: Fol Yayınları, 202-222.
- Kim, J. (1978). Supervenience and Nomological Incommensurables. American Philosophical Quarterly, 15(2), 149-156.
- Kim, J. (2005). Physicalism, or Something Near Enough. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Kim, J. (2011). Philosophy of Mind, Westview Press.
- Levin, J. (2018). Functionalism, The Stanford Encyclopedia of Philosophy, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/functionalism/>>.
- Levine, J. (1983). Materialism and qualia: the explanatory gap. Pacific Philosophical Quarterly, 64. 354-361.
- Lewis, D. (1994). "Reduction of Mind," in Samuel Guttenplan (ed.), A Companion to Philosophy of Mind, Oxford: Blackwell Publishers, ss. 412-431.
- McGinn, C. (1989). Can We Solve the Mind-Body Problem?, Mind, 98, 349-66.
- Nagel, T. (1974). What Is It Like To Be a Bat. Philosophical Review, 83, 435-450.
- Place, U. T. (1956). Is consciousness a Brain Process?. British Journal of Psychology, 47 (1): 44-50.
- Priest, S. (2018). Zihin Üzerine Teoriler. (Çev.A. Dereko). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Putnam, H. (1967). The Nature of Mental States. Art, Mind and Religion. (Ed W.H. Capitan ve D.D.Meril). Pittsburgh University Press, 223-231
- Revonsuo, A. (2010). Consciousness: The Science of Subjectivity, Psychology Press.
- Ryle, G. (1949). The Concept of Mind, London: Hutchinson.
- Sayan, E. (2004). Bilinç, Felsefe Ansiklopedisi. (Ed. Ahmet Cevizci). Etik Yayınları, 2, 575-585.
- Schopenhauer, A. (1974). On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason. (Ed. D.E. Cartwright, E.E. Erdmann, C. Janaway). Cambridge Uni. Press.
- Searle, J. (1992). Rediscovery of Mind, MIT Press.
- Searle, J. (1997). Mystery of Consciousness. London: Granta Books.
- Smart, J.J.C. (1959). Sensations and Brain Processes, Philosophical Review, 68, 141-156.

- Smart, J. J. C., "The Mind/Brain Identity Theory", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/spr2017/entries/mind-identity/>>.
- Uexküll, J. V. (1909). Environment (Umwelt) and the inner world of animals. The Foundations of Comparative Ethology, (Ed.Gordon M. Burghardt). New York: Van Nostrand Reinhold Company, 222–245.
- Weisberg, J. (2012). The Hard Problem of Consciousness, <https://iep.utm.edu/hard-com/>